

Ανδρέας Μάνος

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ
ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΤΟΥ ΗΡΟΣ ΤΟΥ ΑΡΜΕΝΙΟΥ

ΣΕ ΜΙΑΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ περίοδο έντονης και βαθειάς κρίσης των θεσμών σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην πιο κρίσιμη, ίσως, καμπή της ιστορίας, όπου άρχισε ήδη να επικρατεί η αρχή της αυτοδικίας και να εφαρμόζεται διά πυρός το δίκαιο του ισχυροτέρου, έντονη προβάλλει για το κάθε άτομο και για το κοινωνικό σύνολο η ανάγκη της αναθεώρησης του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς σ' όλο το πολιτικοκοινωνικό φάσμα: από των κέντρων λήψης των αποφάσεων και των οργανωμένων συνόλων μέχρι και του τελευταίου άσημου πολίτη. Άλλωστε, η ανεξέταστη ζωή, παρατηρεί ο πλατωνικός Σωκράτης, είναι αβίωτη.¹ Σε μια περίοδο εκπεσμού της αξίας του ανθρώπου και ιδιαιτέρως του ύψιστου αγαθού της ανθρωπίνης ζωής εν ονόματι του άνομου υλικού συμφέροντος, η υγιής φιλοσοφία και ο πλατωνικός φιλοσοφικός λόγος μπορούν να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης μιας πιο ισορροπημένης ζωής. Οποιαδήποτε διάνοηση, ωστόσο, για να είναι αποτελεσματική και για να καταστεί ένας από τους δείκτες προσανατολισμού της ανθρωπότητας, απαιτεί γόνιμη προσέγγιση και ταυτοχρόνως βίωση των αξιών της. Η δύναμη του πλατωνικού λόγου έγκειται στη διαχρονική αξία των διανοημάτων του. Το δέκατο και τελευταίο βιβλίο της *Πολιτείας* προβάλλει ένα παράδειγμα ζωής, εξαιρετικής σημασίας, το οποίο και θα τύχει περαιτέρω διερευνήσεως, προκειμένου να διαφανεί κατά πόσον μπορεί ν' αποτελέσει την αρχή ορθοτόμησης της πορείας του σύγχρονου ανθρώπου. Συγκεκριμένως, ο Πλάτων παρατηρεί ότι η συνείδηση η οποία προέρχεται από τους δρόμους τ' ουρανού, η χρηστή ως προς

1. Πλάτ., *Απολ.*, 38a 5-6.

το ήθος και δίκαιη, για να είναι εύστοχη στις επιλογές της, θα πρέπει να μην είναι αγύμναστη στους πόνους και στις δυσκολίες της ζωής.² Και τούτο, πέρα από τη δεδομένη αθωότητα και την καθαρότητά της.

Ο Πλάτων, κλείνοντας το δέκατο και τελευταίο βιβλίο της *Πολιτείας* και αφηγούμενος με το στόμα του Σωκράτους τον μύθο του Ηρός του Αρμενίου στον Γλαύκωνα, παρατηρεί ότι οι ψυχές, μετά από τη χλιαριτή κάθαρση των ανομημάτων τους στο αριστερό και κάτω χάσμα της γης και μετά την κάρπωση των ηδονών που συνεπαγόταν ο ακηλίδωτος στον ουρανό βίος τους, αφού συγκεντρώθηκαν στο φωτεινό εκείνο λιβάδι, επρόκειτο, κληρωτές, να επιλέξουν τον κύκλο της νέας ζωής τους, μέσα από ένα μεγάλο πλήθος προτύπων βίου που έθεσε ενώπιόν τους ο προφήτης, λαμβάνοντάς τα από τα γόνατα της Λάχησης.³ Ο Πλάτων, *ad hoc*, προβαίνει σε ορισμένες ενδιαφέρουσες όσο και καταπληκτικές διατυπώσεις. Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος ζωής που μπορεί κάποιος να επιλέξει; Η επιλογή γίνεται μεταξύ ενός χειρότερου κι ενός καλύτερου τρόπου ζωής. Χειρότερος είναι εκείνος που καθιστά την ψυχή αδικότερη, ενώ καλύτερος είναι εκείνος που την κάνει δικαιοτέρα,⁴ δηλαδή ισορροπημένη: σοφή, ανδρεία και σώφρονα. Τούτο είναι το βασικό κριτήριο επιλογής, η οποία δεν είναι τόσο εύκολη υπόθεση, δεδομένου ότι δεν γίνεται μεταξύ δύο σαφών αντικειμένων. Αν η επιλογή γινόταν μεταξύ ενός αμιγώς χρηστού κι ενός αμιγώς πονηρού βίου, η συνείδηση δεν θ' αντιμετώπιζε κανένα πρόβλημα να διακρίνει με άσφαλτη γνώση το προσφορότερο γι' αυτήν.

Ένα παράδειγμα-πρότυπο ζωής, εδραζόμενο στη δικαιοσύνη και τη χρηστότητα, ενέχει ένα πλήθος από θετικής αξίας χαρακτηριστικά, αντίστοιχα προς τα αρνητικής αξίας εκείνου που θεμελιώνεται στην αδικία και την πονηρία. Άλλωστε, ο Πλάτων γνωρίζει καλύτερα από κάθε άλλον, και πριν ακόμη από τη συγγραφή του *Φιλήβου*, ότι στην ζωή, στον χώρο της αυξημένης ετερότητας, απαιτείται συνδυασμός πολλών πραγμάτων, καθώς επίσης και χωριστή θεώρηση τούτων, ώστε να διαμορφωθεί στη συνείδηση η ορθή αντίληψη για μιαν αρετή του βίου,⁵ η οποία, στην προκειμένη περίπτωση, ισοδυναμεί προς μιαν τέχνη βίου. Ο Πλάτων, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι είναι αρκε-

2. Του Αυτού, *Πολ.*, I 619d 3.

3. *Αυτόθι*, I 614b 8-617d 5.

4. *Αυτόθι*, I 618d 5-e 2.

5. *Αυτόθι*, I 618c 1-8.

τά δύσκολο να γνωρίζει κάποιος πόσο κάλλος θα πρέπει ν' αναμιχθεί με ποιον βαθμό πενίας ή πλούτου, καθώς επίσης και με ποιαν συγκεκριμένη διάθεση ψυχής, ώστε να γίνει ο άνθρωπος καλός ή κακός. Και πέρα τούτου, πού κατατείνουν η ευγενής και η ταπεινή καταγωγή, η ιδιωτική ζωή και τα δημόσια αξιώματα, η ευρωστία και η ασθένεια, η ευμάθεια και η δυσμάθεια, ώστε, αναμειγνύομενα μεταξύ τους και υπολογιζόμενα από κάθε δραστήρια συνείδηση, να συμβάλλουν, με βάση τη φύση της ψυχής, στην επιλογή μεταξύ του καλύτερου και του χειρότερου τρόπου ζωής;⁶

Οι ψυχές, με βάση τις προηγούμενες εμπειρίες τους, αν τις ωφέλησαν ή τις έβλαψαν, αλλά και με βάση τη γνώση τους, επέλεξαν τον τρόπο του κύκλου της νέας ζωής τους από υπεράριθμα, εν συγκρίσει προς το δικό τους πλήθος, παραδείγματα. Πολλές, ωστόσο, συνέβαινε ν' αλλάξουν ζωή κι από τα καλά να πάνε στα κακά και αντιστρόφως. Μερικά παραδείγματα: ο Ορφέας διάλεξε τη ζωή του κύκνου από μίσος προς το γυναικείο φύλο, ο Αίας προτίμησε ζωή λιονταριού, μη στέργοντας να γίνει πάλι άνθρωπος, λόγω της πικρίας του στην υπόθεση των όπλων του Αχιλλέως, ενώ ο Οδυσσέας, κουρασμένος από τη λάμψη της δόξας, επέλεξε τον ήσυχο βίο του απλού ιδιώτη.⁷

Κατά τη διαδικασία της επιλογής του τρόπου ζωής, ο Πλάτων διδάσκει ότι οι συνειδήσεις που πόνεσαν στη ζωή τους και που είδαν άλλες να υποφέρουν, κάνουν με μεγαλύτερη περίσκεψη την επιλογή τους, επειδή δεν υπήρξαν άπειρες και αγύμναστες στους πόνους και στα κακά. Ο καλύτερος τρόπος ζωής, ως εκ τούτου, είναι εκείνος που στηρίζεται στην υγιή φιλοσοφία και που συνδυάζει την αρετή και την εμπειρία των κακών. Η αντίληψη αυτή αποτελεί προδήλωση ενός βασικού άξονος της περί παιδείας διδασκαλίας του Πλάτωνος στους *Νόμους*, όπου υποστηρίζεται ότι ηδονή και πόνος αποτελούν δύο πηγές που κυλούν τα νερά τους στη φύση. Όποιος αντλεί στην κατάλληλη, την καίρια στιγμή από τον ενδεδειγμένο χώρο και στη σωστή ποσότητα ευδαιμονεί, ενώ, αντιθέτως, εκείνος που ενεργεί άστοχα δυστυχεί.⁸ Άλλωστε, ο Σωκράτης, λίγο πριν από το θάνατό του, υποστήρι-

6. *Αυτόθι*, I 618c 6-e 1.

7. *Αυτόθι*, I 619d 5-620d 2.

8. Του Αυτού, *Νομ.*, A 636d 5-e 3. Πβ. Α. Μάνου, *Προσωκρατική, πλατωνική και μεταπλατωνική διάνοηση, Αξιολογικές Έρευνες*, β' έκδ., Αθήνα, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, 2001, σ. 111.

ξε μ' εύσχημο τρόπο ότι το ηδύ και το αλγεινό που τελούν σε αντιπαράθεση, επειδή ο θεός δεν μπόρεσε κατά κάποιο τρόπο να τα συμβιβάσει, ένωσε τις κορυφές τους με τέτοιο τρόπο, ώστε, όταν προσλαμβάνει κάποιος το ένα από τα δύο, ν' ακολουθεί έπειτα και το άλλο.⁹

Ηδονή και πόνος δεν αποτελούν έννοιες ταυτοπλατείς προς το αγαθό και το κακό, συνιστούν, ωστόσο, υποδιαιρέσεις τους, είναι είδη των γενών αυτών. Ηδονή και λύπη είναι στον Φίληβο μεγέθη αναμειγμένα.¹⁰ Ο Πλάτων δεν θα υποστήριζε ποτέ ότι ο άνθρωπος, πράττοντας το κακό, θα οδηγείτο ασφαλέστερα προς το αγαθό. Η γυμνασία, ωστόσο, στους πόνους θεωρείται από τον Πλάτωνα ότι διευκολύνει πολύ την εύστοχη επιλογή του καταλληλότερου τρόπου ζωής. Τί εννοεί στην προκειμένη περίπτωση ο Πλάτων; Ένας μεγάλος στοχαστής, με ισχυρή απήχηση στην εποχή του αλλά και με διαχρονική επίδραση στη φιλοσοφική διανόηση, τέμνει τα πράγματα με λόγον ο οποίος εμφανίζει τέτοια πλαστικότητα που μπορεί να επιδέχεται πολλαπλούς τρόπους ανάγνωσης και κατ' επέκταση ερμηνείας και κατανόησης. Αν η συνείδηση, η προσανατολισμένη προς τις ιδέες που είναι ταυτοχρόνως και αξίες, είναι εκτεθειμένη στον κίνδυνο λανθασμένων επιλογών περισσότερο από εκείνην που, προερχόμενη από τη ζωή των παθών, είναι εξασκημένη στην αρετή και ταυτοχρόνως δεν είναι άπειρη των πόνων και των λοιπών κακών, είναι επειδή ο Πλάτων, γνωρίζοντας την αναγκαιότητα της ύπαρξης του κακού ως υπεναντίας, εν σχέσει προς το αγαθό, δύναμης,¹¹ θέλει να προστατεύσει τη συνείδηση, όταν, στον νέο κύκλο της ζωής της, δεν θα ζει μόνον κάτω από τον αστερισμό των θετικών αξιών, αλλά θα είναι και ο στόχος της προκλητικής επιθετικότητας του κακού. Αν ο Πλωτίνος υπήρξε καλός ερμηνευτής του Πλάτωνος, η άποψή του είναι ιδιαίτερος σημαντική, όταν υποστηρίζει ότι η εμπειρία του κακού οδηγεί σ' εναργέστερη γνώση του αγαθού όσους η δύναμη είναι ασθενέστερη, ώστε να γνωρίζουν το κακό θεωρητικώς πριν το πράξουν.¹² Από την ανάλυση της διατύπωσης αυτής προκύπτουν τα εξής: α) Οι ψυχές στον κόσμο των ιδεών, κατά Πλάτωνα, και στη νοητή πραγματικότητα, κατά Πλωτί-

9. Του Αυτού, *Φαίδ.*, 60b 3-c 7.

10. Του Αυτού, *Φίλ.*, 48a 1-2· 5-6.

11. Του Αυτού, *Θεαίτ.*, 176a 6.

12. *Ένν.*, IV, 8, 7, 15-17. Πβ. Α. Μάνου, *Η οντολογία του κακού παρά Πλωτίνω. Ηθικοί και μεταηθικοί απόηχοι*, β' έκδ., Αθήνα, Α. Καρδαμίτσα 2002, σ. 75.

νον, γνωρίζουν μόνον το αγαθό. β) Η συνείδηση, κατά την περιπλάνησή της στην αισθητή πραγματικότητα, μπορεί να γνωρίζει το κακό θεωρητικά χωρίς να το πράττει. γ) Οι αδύναμες συνειδήσεις λαμβάνουν πρακτική εμπειρία του κακού, επειδή δεν διαθέτουν την ικανότητα να το προσεγγίσουν γνωσιολογικά χωρίς να παρίσταται ανάγκη να το πράξουν. Ο Πλάτων, μη υποστηρίζοντας με κανένα τρόπο την εκούσια διάπραξη του κακού, συντάσσεται με την δεύτερη άποψη, αναφορικά πάντοτε προς το εν γένει κακό. Ως προς τον πόνο ή το συναίσθημα της λύπης, επειδή συνήθως προσβάλλουν τον άνθρωπο παρά ο άνθρωπος φέρεται προς αυτά, η εκγύμναση της ψυχής σ' αυτά έχει μάλλον την έννοια της ετοιμότητός της να δέχεται με αξιοπρέπεια, χωρίς να συντρίβεται ή ν' αλλοιώνεται, τους πόνους, τα βάσανα και τις λύπες που επιφυλάσσει η ανθρώπινη μοίρα κατά την περιπέτεια της ζωής. Υπόδειγμα ως προς τούτο αποτελεί ο γαλήνιος τρόπος με τον οποίον ο Σωκράτης αντιμετώπιζε τα δυσάρεστα περιστατικά και αυτόν ακόμη τον θάνατο.

Γιατί, κατά τον μύθο του Ηρός του Αρμενίου, άλλοι ευστοχούν κι άλλοι αποτυγχάνουν; Το μοντέλο ζωής, το οποίο προτείνεται ως το καλύτερο, υπό ποιες προϋποθέσεις επιλέγεται; Ο Πλάτων φαίνεται να υποστηρίζει, μέσα από όλο το έργο του, ότι η ζωή στα πεδία της ετερότητας, οι εμπειρίες των πόνων και των συμφορών, κοντά σ' εκείνες της αρετής, είναι αναγκαίος αλλ' όχι επαρκής όρος για τη σωστή επιλογή. Τι χρειάζεται, πέρα τούτου; Ο Πλάτων δεν επιχειρεί άμεση απάντηση. Ωστόσο, συμφώνως προς τον μύθο, ο άνθρωπος έχει μέσα του τον δαίμονα που τον συνοδεύει και ο οποίος διαθέτει τη δύναμη να συμβάλει στην πραγμάτωση των επιλογών του. Το πρόβλημα όμως που τίθεται εν προκειμένω είναι η ίδια η επιλογή, τί δηλαδή, αποφασίζει γι' αυτήν. Ο Pete Williams, ψυχοθεραπευτής, ο οποίος εφαρμόζει τις αντιλήψεις του C. Jung στην ψυχοθεραπεία και ο οποίος εστιάζει την προσοχή του στην ανάλυση και ερμηνεία των ονείρων ως έναν τρόπο διάγνωσης και πραγμάτωσης των ατομικών δημιουργικών ικανοτήτων, διδάσκει κατ' αρχάς ότι κάθε ψυχή, φέροντας μέσα της μιαν μοναδική εσωτερική γνώση, διακατέχεται, ταυτοχρόνως, από τη διακαή επιθυμία ν' αναμνησθεί αυτής της γνώσεως, πράγμα που συνιστά ένα παλιό αρχετυπικό θέμα που έχει μεγάλη βαρύτητα για τον καθένα.¹³ Η

13. P. Williams, «Carl Jung, Plato, and Tiger Woods», *Jung Society of Atlanta*, (2001) 2002, σσ. 1-2.

ψυχολογία του βάθους για να συμβάλει στην πραγμάτωση της επιθυμίας αυτής, συχνά καταφεύγει στους μύθους και τους θρύλους. Ο P. Williams ζωντανεύει ad hoc τόσο τον μύθο του Ηρώς του Αρμενίου όσο και τη διδασκαλία του C. Jung. Αν η επιλογή του καταλληλότερου βίου, σύνθεση μιας πλειάδος αρετών και της εμπειρίας του κακού, είναι το αποτέλεσμα γνώσεως, αυτή η γνώση, η οποία βρίσκεται στα βάθη της ψυχής και ξεχνιέται, αφού η ψυχή πιεί νερό από τον ποταμό της λήθης, δεν χάνεται, αλλά έρχεται στην επιφάνεια ύστερα από την επίγνωση της ψυχής ότι κάτι της λείπει ή ότι σε κάποιον ανήκει ή ότι απομακρύνθηκε από τον φύλακα δαίμονα.¹⁴

Η αφύπνιση της ψυχής και η εκ μέρους της συνειδητοποίηση της αυτολησμονιάς αποτελεί μιαν κλήση της ψυχής να επανακάμψει στον εαυτό της έτσι, ώστε, οξύνοντας την κρίση της, ν' αντιληφθεί ότι, εφόσον ζει στον χώρο των αντιθέσεων που συμπυκνώνονται τελικώς στο ζεύγος «αγαθό-κακό», το ένα μέρος αυτού, το πρώτο, θα πρέπει να το επιδιώκει, ενώ το άλλο θα πρέπει να το αποφεύγει, γνωρίζοντας το «έπιστήμη πρό πείρας».¹⁵ Η άσκηση στους πόνους δεν είναι αυτοβασανισμός, αλλά ανταπόκριση στο μεγαλείο του ανθρώπινου πεπρωμένου, καθώς επίσης και περαιτέρω ισχυροποίηση του σθένους εκείνου της ψυχής, το οποίο μπορεί να λέγεται και καρτερικότητας, που αναμένει, μετά από τον πόνο, τη χαρά και την ηδονή. Τα ανθρώπινα πράγματα δεν διαγράφουν τον κύκλο τους; Ο C. Jung θα υποστήριζε ότι η γνώση, για την οποία καταβάλλεται προσπάθεια ν' ανακληθεί, προσεγγίζεται με την εξερεύνηση του ασυνειδήτου και την ενσωμάτωση των περιεχομένων του στην πραγματικότητα της συνειδητότητας. Τα θραύσματα της ταυτότητας του ανθρώπου που έχουν καταπιεσθεί ή απωθηθεί κάτω από τη φωτεινή της έκφραση, όταν επανασυνδεθούν δεν θα δείξουν μόνον την ψυχή που φέρεται, από τη φύση της, προς το αγαθό, αλλά κι εκείνην που μπορεί τ' αντίθετα.¹⁶

Η καταλληλότερη επιλογή απορρέει από τη γνώση της βαθύτερης αλήθειας της ψυχής: της λευκότητός της, κατά μείζονα λόγον, και της μελανής κηλίδος της. Στην επικοινωνία των συνειδήσεων, αλλά και στον σιωπηλό διάλογο των ασυνειδήτων, η αγαθή ψυχή, η γυμνασμένη στους πόνους και τις συμφορές, μπορεί να συμβάλει αποτελε-

14. Πβ. αυτόθι.

15. *Ενν.*, IV, 8, 7, 16-17.

16. Πλάτ., *Νόμ.*, I 896e 5-6.

σματικότερα στην αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των ανθρώπων, τόσο σε διαπροσωπικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Πράγματι, το μελανό στίγμα, η διάψευση ότι τα πράγματα στη ζωή είναι όλα φωτεινά, δεν υποβάλλει μόνο την ανάγκη ύπαρξης μιας δύναμης που ν' αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες, αλλά, κυρίως, εξαίρει την ικανότητα εξαγωγής καλού από το κακό και χαράς μέσα από τον πόνο και τις λύπες. Ο Αριστοτέλης δίδαξε ότι το χειρότερο υπάρχει εξαιτίας του καλύτερου,¹⁷ ενώ ο Πλωτίνος υποστήριξε ότι ο λόγος μπορεί να μεταχειρισθεί τα κακά προς το καλύτερο και ότι αυτό είναι το διακριτικό σημάδι της μεγάλης δύναμης: να χρησιμοποιεί καλώς και τα κακά.¹⁸ Όταν η ανατολική σοφία αποφαινεται ότι η χαρά του ανθρώπου είναι η λύπη του, δεν θέλει να πει τίποτ' άλλο παρά ότι η χαρά που ακολουθεί, σ' άλλα επίπεδα, τις θλίψεις είναι πιο λαμπερή, επειδή η θλίψη σκάβει μέχρι τα ενδότερα βάθη την εσωτερικότητα του ανθρώπου, επιτρέποντας εν συνεχεία στο ευάρεστο συναίσθημα ν' αναδύεται πιο γνήσιο και πιο μετρημένο. Ως εκ τούτου, η συνείδηση δικαιολογημένως εκδηλώνει την έμφυτη ροπή της προς το αγαθό, το δίκαιο και το καλό και ορθώς πράττει να είναι έτοιμη για το κακό, καθώς επίσης και για όλες του τις εκφάνσεις. Ο πόνος και η θλίψη, έχει δίκιο ο Schopenhauer, συνιστούν ισχυρή πραγματικότητα, περισσότερο αισθητή στη συνείδηση απ' ό,τι η χαρά, και η οποία αφήνει τα ίχνη της βαθιά στην ανθρώπινη εσωτερικότητα.

Ο Πλάτων, στο δεύτερο βιβλίο της *Πολιτείας*, αφηγήθηκε διά στόματος του Γλαύκωνος τον μύθο του Γύγη, όπου ο βοσκός του βασιλιά διατρέχοντας την απόσταση από το φως στο σκοτάδι, δραπετεύει από την υπευθυνότητά του —καθιστάμενος αόρατος μέσω του δακτυλιδιού— και στρεφόμενος σ' έναν ματωμένο έρωτα, άσχετο προς εκείνον του Συμποσίου κέρδισε την επιτυχία: έγινε βασιλιάς εκ τύχης και διά φόνου. Όσο να πεθάνει και να εκμεταλλευθεί κάποιος άλλος τη μαγική ιδιότητα του λαμπερού οργάνου του σκότους. Στον δεύτερο μύθο, του σπηλαιού, στο έβδομο βιβλίο της *Πολιτείας*, η πορεία είναι αντίστροφη. Από του σκότους, ο φιλόσοφος ανάγεται στο φως του αγαθού, για ν' αναλάβει, εν συνεχεία, έχοντας επίγνωση της ευθύνης του, το έργο της διαφώτισης των αδαών δεσμοτών και της οδήγησής τους στην οδό της αλήθειας. Ο τελευταίος μύθος, του Ηρός του Αρμενίου,

17. Αριστ., *Πολιτ.*, Η4, 1333a 21-22.

18. *Ενν.*, ΙΙΙ, 2, 5, 20-24.

στο δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας*, θέλει να υποδείξει ότι ο άνθρωπος κρατεί τη μοίρα του στα χέρια του με τη δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής του, στην οποία υποκειται εξ ανάγκης.¹⁹ Αν έχει εξαιρετική σημασία η παρατήρηση ότι ο μύθος του Ηρόδ αντιστρέφει την αλληγορία του σπηλαίου, είναι επειδή το καλύτερο πρότυπο της ζωής το επιλέγουν και το διδάσκουν, ως επί το πλείστον, άνθρωποι που προέρχονται από το βασίλειο των σκιών, προς εκείνους που ζουν κάτω από τη διαύγαση του ήλιου του νοητού και του αγαθού.²⁰ Το παράδοξο, πέρα του ότι διακρίνεται ένας νέος πλατωνισμός, είναι ότι το προσγειωμένο αυτό παράδειγμα ζωής προέκυψε από την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των ψυχών που κατέρχονταν καθαρές από τον ουρανό κι εκείνων που ανέβαιναν από το καθαρτήριο του χάσματος της γης. Θα 'λεγε κάποιος ότι οι ψυχές που υποφέρουν, αν είναι σε θέση να κάνουν την καλύτερη επιλογή, είναι επειδή κρατούν από τη δική τους εμπειρία τη θεωρητική γνώση των κακών της ζωής ως προστατευτική ασπίδα, προκειμένου να προλαμβάνουν ή και να υπερβαίνουν πόνους, θλίψεις και πικρίες, και επειδή υιοθετούν την καθαρότητα και τη δικαιοπραγία των ουρανίων ψυχών ως θεμελιακό κριτήριο και τελικό σκοπό της νέας ζωής τους.²¹ Σ' ένα άλλο επίπεδο, η αντίληψη αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι ληστές, οι τελώνες και οι πόρνες είναι οι πρώτοι, μετά τη μετάνοιά τους, που κρίνονται άξιοι της βασιλείας των ουρανών.

Η επιλογή του καλύτερου τρόπου ζωής επιτυγχάνεται κάτω από την επίδραση της ανά-μνησης του κόσμου των ιδεών και την προς αυτόν φορά της ψυχής, καθώς επίσης και με τη συμβολή του θείου δαίμονος, του ενύπαρκτου στην ψυχή του ανθρώπου θείου στοιχείου. Η αρμονική κίνηση των ουρανίων σωμάτων, με ρυθμιστική αρχή την Ανάγκη και τις τρεις Μοίρες-θυγατέρες της, υποβάλλει την υιοθέτηση ενός τρόπου ζωής εδραζομένου στην τάξη και την αρμονία, πράγμα που σημαίνει μιαν αντιστοιχία μεταξύ του μακροκόσμου και του μικροκόσμου. Πρόκειται για την καίρια στιγμή, όταν το φως και η νύκτα, κατά την παρμενίδεια διδασκαλία, μέσα στην ανθρώπινη ψυχή δημιουργούν, με την καλή τους ανάμειξη την αναγκαία συνθήκη για την ορθοτόμηση της πορείας του ανθρώπου προς την πραγμάτωση της

19. Πβ. B. Suzanne, «The Ring of Gyges», *Πολιτεία, Plato's Dialogues, Republic*, 1996.

20. Πβ. *αυτόθι*.

21. Πβ. Πλάτ., *Πολ.*, I 614e 1-615a 3.

εντελέχειάς του. Είναι η πιο επίσημη ώρα, όταν ο Γύγης περιφρονεί την πρόκληση του δακτυλιδιού και τα ελκυστικά αποτελέσματα των σκοτεινών επιθυμιών του, και όταν οι δεσμώτες του υπόγειου σπηλαίου απαλλάσσονται από τα δεσμά τους. Οι μύθοι δεν προσφέρονται για δουλική αναπαραγωγή, αλλά για δημιουργική ερμηνεία. Υπό τον όρον αυτόν, η επιλογή του καταλληλότερου τρόπου ζωής δεν γίνεται αργιστή, αλλά είναι μια διαρκής διαδικασία που έχει τη δική της δυναμική. Ωστόσο, η σταθερή προσήλωση σε κάποιες αρχές και αξίες, μετά από τη διαμόρφωση των βασικών δομών του χαρακτήρα και της προσωπικότητας, δείχνει ότι, λίγο ή πολύ, πέρα από τα κοινά ήθη και τις συνήθειες, ο άνθρωπος αναζητεί κι εξευρίσκει τον τρόπο εκείνον της ζωής που είναι σύμφωνος με τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τα οράματά του.

Οι νόμοι που κυβερνούν τον κόσμο δεν επιβάλλουν στη συνείδηση το τί εκάστοτε θα πράξει. Της υποβάλλουν, ωστόσο, την ανάγκη ύπαρξης μιας τάξης στις σκέψεις και στις πράξεις της, την οποία έχει κάθε δικαίωμα ν' ανασυντάσσει, προκειμένου να είναι διαρκώς ανταποκρίσιμη στα αιτήματα της εσωτερικότητός της, χωρίς να την καταργεί κατά τρόπον επικίνδυνο. Στη συνείδηση των αρχαίων Ελλήνων η κοσμική και η ηθική τάξη ομολογούσαν και ομονοούσαν. Μετά από τα μiasματικά εγκλήματα του οίκου των Πελοπιδών ο ήλιος ανέτειλε από τη δύση!...²² Οι νόμοι της φύσεως δεν παρεμποδίζουν τη συνείδηση ν' αναλαμβάνει την ευθύνη των επιλογών της, μ' ελευθερία και εντιμότητα, χωρίς να κινείται με άρατο κι εγκληματικό τρόπο. Η εγκύμναση στους πόνους, το ποσοστό νύκτας που της αναλογεί χωρίς να χάνει τον εαυτό της, παρέχει στη συνείδηση τη δυνατότητα να μεταβαίνει από το φως στο σκότος κι αντιστρόφως, χωρίς να σκοτεινιάζουν τα μάτια της και χωρίς να τυφλώνεται.²³ Η πλατωνική αντίληψη είναι σαφής. Ο άνθρωπος είτε φέρει είτε όχι το δακτυλίδι του Γύγη, στις επιλογές και στα ενεργήματά του έχει ως κριτήριο και τελικό σκοπό την αξία της δικαιοσύνης σε μια διάρκεια χρόνου ατελεύτητη που καλύπτει το διάστημα όχι μόνον αυτής, αλλά και της άλλης ζωής. Η ελευθερία της ψυχής, που δοκιμάζεται από την τελική της στάση απέναντι στα πολλά παραδείγματα βίων, καταξιώνεται όταν γνωρίζει και

22. Του Αυτού, *Πολιτ.*, 268e 8-269a 5.

23. Του Αυτού, *Πολ.*, Z 518a 1-3.

ανα-γνωρίζει τον κρυμμένο εαυτό της.²⁴ Ο Πλάτων την παρομοιάζει με τον θαλάσσιο Γλαύκο, του οποίου η αληθινή μορφή κρύβεται από κοχύλια, φύκια και πέτρες.²⁵ Ωστόσο, διαθέτει την ικανότητα, συμφώνως προς τον μύθο του Ηρός, να πιεί από τον ποταμό της λήθης τόσο νερό όσο δεν θα την κάνει να ξεχνά τον εαυτό της, τις γνώσεις και τις εμπειρίες που είχε προσλάβει.²⁶

Η ψυχή, αν είχε ως αφετηριακή αρχή στις ενέργειές της την αληθινή της φύση, αφαιρουμένων των προσθετικών στοιχείων, τα οποία προσλαμβάνει κατά την ενσώματη πορεία της, κι αν εστίαζε την προσοχή της στην καθαρότητα και τη φιλόσοφη στάση της, θα έκανε πολύ διαφορετική επιλογή. Ο Πλάτων, συνεπώς, όταν εισηγείται ως καλύτερη επιλογή έναν μικτό τρόπο ζωής που περιλαμβάνει τη θεωρητική, όπως επισημάνθηκε, γνώση του κακού, προσδίδει βαρύτητα στη ζωή του κόσμου της ετερότητας και στην περιπέτεια της ψυχής στην πολλότητα και την πολλαπλότητα του αισθητού κόσμου. Η εν λόγω επιλογή εγείρει κι ένα άλλο πρόβλημα: πώς η συνείδηση έχει θεωρητική γνώση του κακού, χωρίς να το πράττει; Η στάση αυτή δεν έχει το στοιχείο της εκμεταλλευτικότητας, με την έννοια ότι οι συνειδήσεις, σε μια τέτοια περίπτωση, λαμβάνουν υπ' όψιν τους τις συνέπειες των πρακτικών ενεργημάτων άλλων συνειδήσεων του παρόντος ή και του παρελθόντος; Συγκεκριμένως, αν μια συνείδηση δεν προσβλέψει στα αρνητικά βιώματα και στις επιπτώσεις των εγκληματικών και των πράξεων αδικίας εκ μέρους των άλλων συνειδήσεων, πώς θα διαμορφώσει μέσα της τη θεωρητική γνώση τού πόσο ανορθόδοξες, αντικανονικές και καταστρεπτικές είναι οι εν λόγω πράξεις, ώστε να μην τις επαναλάβει;

Η κατανόηση ορισμένων αντιλήψεων ενός μεγάλου διανοητή, όταν προπαντός αποτελούν ασυνέχεια στη συνέχεια της διδασκαλίας του, θερμαίνουν τον προβληματισμό και δεν επιτρέπουν, συνήθως, την εξαγωγή ενός ασφαλούς συμπεράσματος. Στην προκειμένη περίπτωση, κι αν ακόμη δοθεί έμφαση στην πρόθεση του κειμένου και όχι στην πρόθεση του συγγραφέως, το ερώτημα γιατί ο Πλάτων έδωσε προτεραιότητα στην εκγύμναση της ψυχής στους πόνους, τις λύπες και τα κα-

24. Πβ. S. Sayers, *Plato's Republic. An Introduction*, Edinburg Univ. Press, 1999, σ. 159.

25. Πλάτ., *Πολ.*, I 611c 7-d 5.

26. Kathryn A. Morgan, *Myth and Philosophy from the Presocratics to Plato*, Cambridge Univ. Press, 2000, σσ. 209-210.

κά δεν μπορεί ν' απαντηθεί κατά τρόπο τελεσιδικο και οριστικό. Μήπως είχε ο Πλάτων συνειδησιακή κρίση, από πολύ νωρίς, εν σχέσει προς το εξιδανικευμένο πρότυπο ζωής που είχε προτείνει με κέντρο τη θεωρία των ιδεών; Μήπως ήθελε, ασυνειδήτως, να το υπονομεύσει ταυτοχρόνως με την προβολή του; Ή μήπως ήθελε, στην πιο επίσημη στιγμή, να φωτίσει μ' έντονο τρόπο, το μεγαλείο του ανθρώπινου πεπρωμένου; Η τελευταία εκδοχή ενισχύεται όταν, λίγο πριν από τη διήγηση του μύθου του Ηρός του Αρμενίου, ο πλατωνικός Σωκράτης δίδασκε ότι σε κάθε πράγμα διακρίνεται το καλό και το κακό. Έτσι, τα μάτια έχουν την οφθαλμία, το σώμα τις νόσους, το σιτάρι την ερυσίβη, το ξύλο τη σήψη και το σίδηρο τη σκουριά. Το κακό και το νόσημα είναι ενύπαρκτα σ' όλα.²⁷ Αν η αρρώστια —κι όχι οι κακής ποιότητας τροφές— φθείρει το σώμα, η ψυχή, αν θεωρηθεί καθ' εαυτήν και όχι στην ένωσή της με το σώμα, είναι άφθαρτη και αθάνατη, αφού η αδικία, η ακολασία, η δειλία και η αμάθεια είναι μόνο προσθετικά στοιχεία στην ουσία της, τα οποία η ψυχή μπορεί, υπό ορισμένους όρους, ν' αποτινάξει, αποκαλύπτοντας την αληθινή της φύση.²⁸ Με βάση την τάξη αυτή των ιδεών, η θεωρητική γνώση του κακού, αλλά και η πρακτική του πείρα, την οποίαν δοκιμάζει ο άνθρωπος όταν, ενεργώντας κατ' άνθρωπον, λυγίζει μπροστά στους πειρασμούς της ζωής, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά ένας άλλος τρόπος ισχυροποίησης των δεσμών της συνείδησης και του αγαθού. Πράγματι, ο φιλόσοφος αποκλείεται να είναι και φιλοψευδής.²⁹ Ο Πλάτων δεν θα υποστήριζε ποτέ την απάθεια που δίδασκαν οι Στωϊκοί και δεν θα υιοθετούσε ποτέ τη διδασκαλία τους ότι ο άνθρωπος ή θα ήταν το πρότυπο του σοφού-ευδαίμονος ή θα ήταν ο χειρίστος όλων, χωρίς να υπάρχουν ενδιαμεσότητες μεταξύ των δύο εν λόγω ακροτήτων.

Τα μόρια της ψυχής, το λογιστικό, το θυμοειδές και το επιθυμητικό δεν έχουν μόνο τις αντίστοιχες αρετές τους, τη σοφία, την ανδρεία και τη σωφροσύνη αλλά και τις αντίστοιχες κακίες τους, την αμάθεια, τη δειλία και την αμετρία. Συνεπώς, οι αρετές της ψυχής δεν είναι δεδομένες ή εξασφαλισμένες, αλλά προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας αιματηρής πάλης της ψυχής προς τις αρνητικές εκείνες δυνάμεις που απειλούν και υπονομεύουν την αληθινή φύση της. Το λογιστικό μέρος

27. Πλάτ., Πολ., I 608e 6-609a 4.

28. Αυτόθι, I 609b-612b 7.

29. Αυτόθι, ΣΤ', 485c 12-d 1.

της ψυχής έχει εκ φύσεως την τάση να θέτει ως σκοπό του την κατάκτηση της σοφίας, πράγμα που σημαίνει τελικώς την αναγωγή στον κόσμο των ιδεών. Ωστόσο, δεν συμβαίνει αυτό μ' όλες ανεξαιρέτως τις ψυχές, αφού, κάποιες, λησιμονώντας τον εαυτό τους και χάνοντας τα φτερά τους, όπως θα υποστήριζε παραστατικά ο πλατωνικός Φαῖδρος, πλανώνται στο πέλαγος της άγνοιας, μ' όλες τις επιπτώσεις αλλοτρίωσης που συνεπάγεται τούτο. Τα διανοήματα του Πλάτωνος εκφράζονται μέσω μιας μυθολόγησης σ' ό,τι αφορά στον τρόπο και, σ' ό,τι αφορά στον χρόνο, εκδηλώνονται σε μια στιγμή που οι ψυχές ετοιμάζονται, μετά την προγενέστερη, ν' αρχίσουν μια νέα ζωή. Η πλατωνική διδασκαλία τόσο για τον καλύτερο τρόπο ζωής όσο και γι' αυτούς που έχουν αυξημένες πιθανότητες να τον επιλέξουν, αιφνιδιάζει κυρίως εκείνους που συνήθισαν έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων εκ μέρους του Πλάτωνος. Η γυμνασία στους πόνους ερμηνεύτηκε, ανωτέρω, ως θεωρητική γνώση του κακού. Η ερμηνεία αυτή επιδέχεται ολοκλήρωση.

Ο πόνος, σωματικός και ψυχικός, περιλαμβάνεται στο πλάτος της έννοιας του κακού, πλην όμως είναι ανέφικτο ο άνθρωπος να μην τον δοκιμάσει πρακτικά. Νόσοι, λύπες, αλγήματα δεν αφήνουν απρόσβλητα σώμα και ψυχή, κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες. Η άσκηση στους πόνους δεν έχει μόνον την έννοια της αποδοχής τους με αξιοπρέπεια ή την ενίσχυση της αντοχής της ψυχής, αλλά είναι ένα αναγκαίο στάδιο, προκειμένου η ψυχή ν' αναχθεί σ' ένα άλλο, πιο οικείο προς τη φύση της, όπου την αναμένουν όχι πόνοι αλλά καθαρές ηδονές. Μεταξύ ηδονής και λύπης παρατηρείται μια μέση κατάσταση, όπου εξουδετερώνονται τα δύο ακραία συναισθήματα ή πάθη της ψυχής, υπέρ μιας μέσης κατάστασης που είναι η ησυχία της ψυχής. Όταν κάποιος λυπείται, επιζητεί την απαλλαγή από τη λύπη —όχι τη χαρά—, την ησυχία της ψυχής, η οποία εκλαμβάνεται ως χαρά, ενώ όταν κάποιος πάψει να χαιρείται, η ησυχία της ψυχής προκαλεί λύπη. Συνεπώς, η ησυχία της ψυχής, η μεταξύ ηδονής και λύπης, προκαλεί, αναλόγως των συνθηκών, ηδονή και λύπη, με δεδομένο ότι η άρνηση της λύπης δεν είναι ηδονή και η άρνηση της ηδονής δεν είναι λύπη. Ο Πλάτων διδάσκει ότι η γαλήνη της ψυχής, η μέση κατάσταση, δεν είναι ούτε χαρά ούτε λύπη: φαίνεται χαρά συγκρινόμενη προς τη λύπη και φαίνεται λύπη, παραβαλλόμενη προς τη χαρά, για να καταστεί εναργές ότι στο πεδίο της ετερότητας δεν υπάρχει αληθινή ηδονή, αλλά «γοητεία τις», μια μαγική αυταπάτη, επειδή ούτε η καθαρή ηδονή είναι το

επακόλουθο της λύπης ούτε η καθαρή λύπη το επακόλουθο της χαράς, αφού η καθαρή ηδονή συνιστά κατόρθωμα σ' ένα ανώτερο γνωσιολογικό και οντολογικό επίπεδο. Εκείνος που λυπείται, δοκιμάζει, πράγματι, λύπη. Στην ηδονή και τη χαρά, ωστόσο, παρατηρούνται πολλές παραφθορές της αληθινής ουσίας τους στα κατώτερα επίπεδα της πραγματικότητας. Πολλοί άνθρωποι, επειδή δεν είναι γνώστες των αληθινών ηδονών, ως αδαείς της αλήθειας δεν έχουν ορθή άποψη ως προς το τί είναι ηδονή, πόνος, λύπη και μέση κατάσταση. Ο Πλάτων, στο σημείο αυτό, μνημονεύει το παράδειγμα του φυσικού χώρου όπου υπάρχουν τα προσανατολιστικά σημεία που λέγονται κάτω, μέσον και άνω. Πολλοί, πορευόμενοι από το κάτω προς το άνω, φτάνοντας στο μέσον και αναμετρώντας το διάστημα που έχουν διανύσει, νομίζουν ότι έχουν φτάσει στο ανώτατο σημείο, κατά παρόμοιο τρόπο προς εκείνους που από της λύπης κινούμενοι σε μια μέση κατάσταση, στην ησυχία της ψυχής, έχουν τη βεβαιότητα ότι απολαμβάνουν την ηδονή, εκλαμβάνοντας την έλλειψη λύπης ως αληθινή ηδονή.³⁰

Η εκγύμναση της ψυχής στους πόνους, τις λύπες και τα κακά δεν έχει την έννοια μόνον της απαλλαγής τους, επειδή τούτο δεν σημαίνει την κάρπωση της αληθινής ηδονής. Ωστόσο, το μέσο αυτό στάδιο είναι αναγκαίος όρος για τη δικαίωση της επιλογής ενός τρόπου ζωής που έχει ενύπαρκτη την πείρα του πόνου και των κακών. Αρκεί να διαθέτει κάποιος την προαίσθηση ν' αφήνει πίσω του τα μίχτα συναισθήματα ηδονής και λύπης, ενώ, παραλλήλως, να διαθέτει τη σοφία να γνωρίζει ότι το καλύτερο — η μετάβαση από του πόνου στη γαλήνη της ψυχής — συνεπάγεται το βέλτιστο και άριστο, το πιο οικείο στη φύση της ψυχής, που δεν είναι το είδωλο της Ελένης αλλά η Ελένη η ίδια, η αναγωγή στο όντως ον και η κάρπωση της αληθινής ηδονής.

Ποιος αποφασίζει το τελικό τίναγμα προς τα άνω; Ένα ανάβλεμμα, μια οραματική προοπτική, η προαίσθηση και η διαίσθηση ότι, πέρα από την ηδονή που είναι έτοιμη να πονέσει, υπάρχει μια άλλη πραγματικότητας όπου βασιλεύει η απήμων ζωή. Για να καταστεί επικτή η μετάβαση της ψυχής από της ετερότητας στην ταυτότητα, είναι αναγκαίο αυτή ν' ασκηθεί στις λύπες, τους πόνους και στην αναμιγμένη μ' αυτούς χαρά. Τότε η ψυχή, φιλόσοφη κι ερωτική, έμπειρη φρονήσεως, έχει όλες τις δυνατότητες ν' αναχθεί από του μικτού βίου της γης στην καθαρότητα του κόσμου των ιδεών.

30. *Αυτόθι*, © 583a-587a 1.